

№4

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: **№049864**

MUNDARIJA			
1.	Ollokulova Feruza Mansurovna	Uzoq muddatli davrda davlat-xususiy sheriklik rivojlanishning muqobil ssenariylari	7
2.	Умарова Зумрад Низомиддин кизи	Консолидациялашган молиявий ҳисоботларни тузиш: таъминлар, усуллар ва замонавий ёндашувлар	13
3.	Sayipov Begzod Rahimovich	Valyuta kursi va mehnat bozori barqarorligi o'rtasidagi makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlashda monetar siyosatning roli	25
4.	Sharipov G'ulomjon Qarshi o'g'li	Qashqadaryo viloyatida yashil iqtisodiyot rivojlanishining zamonaviy holati va rivojlanish istiqbollari	32
5.	Кабилова Шахноза Жураевна	Организационно-управленческий механизм развития сферы услуг в малом бизнесе (на примере Кашкадарьинской области)	38
6.	Xamdamov Sardor Farmon o'g'li	Davlat xaridlarini moliyaviy tartibga solishning xorijiy tajribasi va undan milliy amaliyotda foydalanish imkoniyatlari	43
7.	Primkulova Zilola Abrorovna	Xususiy tibbiyot tashkilotlarida xarajatlar buxgalteriya hisobini takomillashtirishning nazariy asoslari	48
8.	Kilichev Alisher Akramovich	Mavsumiy ishlab chiqarishni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning xorijiy tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	52
9.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Xorijiy amaliyotda kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini rivojlantirishning integratsiyalashgan institutsional yondashuvlari	57
10.	Nematullayev Hamidullo Azizillo o'g'li	Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini transformatsiyalash va MHXSga o'tish istiqbollari	65
11.	Мурадов Баҳром Акрамжанович	Темир йўл соҳасида инновацион инфратузилмани ривожлантириш механизмлари	72
12.	Адилов Рустам	Модели кредитного скоринга на основе больших данных: влияние на рост выручки финтех-компаний	78
13.	Kenjayev Ikrom Ergashboyevich	Investitsiya muhitini qulaylashtirish orqali hududiy investitsiya mexanizmini faollashtirish	84
14.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Ишлаб чиқариш харажатларининг корхоналар молиявий ҳолатига таъсири	92

**INVESTITSIYA MUHITINI QULAYLASHTIRISH ORQALI HUDUDIIY
INVESTITSIYA MEKANIZMINI FAOLLASHTIRISH**

Kenjayev Ikrom Ergashboyevich

*University of Business and Science
“Moliya” kafedrasi mudiri,
iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.
E-mail: ikromk@mail.ru
ORCID: 0009-0007-3775-039X*

Annotatsiya. Mazkur maqolada investitsiya muhitini qulaylashtirish orqali hududiy investitsiya mexanizmi harakatlanishini faollashtirishning huquqiy, institutsional, moliyaviy va tashkiliy jihatlari tadqiq etilgan. Investitsiya muhitining hududlarga yo'naltiriladigan investitsiya oqimlari hajmi, tarkibi va moliyalashtirish manbalariga ta'siri ochib berilgan. O'zbekiston sharoitida investorlar huquqlarini himoya qilish, mulk daxlsizligini ta'minlash, investitsiyalardan olingan daromadlarni erkin tasarruf etish, mablag'larni repatriatsiya qilish, stabilizatsiya kafolatini qo'llash va ma'muriy tartib-taomillarni soddalashtirishning investitsiya faolligiga ta'siri asoslangan.

Kalit so'zlar: investitsiya muhiti, hududiy investitsiya mexanizmi, asosiy kapitalga investitsiyalar, investitsion kreditlash, sanoat kapitali, moliyaviy kapital.

**АКТИВИЗАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО МЕХАНИЗМА
ПОСРЕДСТВОМ УЛУЧШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА**

Кенжаев Икром Эргашбоевич

*заведующий кафедрой «Финансы»
University of Business and Science,
доктор философии по экономическим наукам (PhD),
доцент.
E-mail: ikromk@mail.ru
ORCID: 0009-0007-3775-039X*

Аннотация. В данной статье исследованы правовые, институциональные, финансовые и организационные аспекты активизации функционирования регионального инвестиционного механизма посредством улучшения инвестиционного климата. Раскрыто влияние инвестиционного климата на объем, структуру и источники финансирования инвестиционных потоков, направляемых в регионы. Обосновано влияние защиты прав инвесторов, обеспечения неприкосновенности собственности, свободного распоряжения доходами от инвестиций, репатриации денежных средств, применения стабилизационной гарантии и упрощения административных процедур на инвестиционную активность в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: инвестиционный климат, региональный инвестиционный механизм, инвестиции в основной капитал, инвестиционное кредитование, промышленный капитал, финансовый капитал.

**ACTIVATING THE REGIONAL INVESTMENT MECHANISM THROUGH
IMPROVEMENT OF THE INVESTMENT CLIMATE**

Ikrom Ergashboyevich Kenjayev

Head of the Department of Finance,

*University of Business and Science,
Doctor of Philosophy (PhD) in Economics,
Associate Professor
E-mail: ikromk@mail.ru
ORCID: 0009-0007-3775-039X*

Abstract. *This article examines the legal, institutional, financial, and organizational aspects of activating the regional investment mechanism through the improvement of the investment climate. It reveals the impact of the investment climate on the volume, structure, and financing sources of investment flows directed to regions. The study substantiates the influence of protecting investors' rights, ensuring the inviolability of property, freely disposing of income derived from investments, repatriating funds, applying stabilization guarantees, and simplifying administrative procedures on investment activity in Uzbekistan.*

Keywords: *investment climate, regional investment mechanism, fixed capital investment, investment lending, industrial capital, financial capital.*

Kirish

Hududlarning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash, mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish, yangi va yuqori unumdor ish o'rinlarini yaratish, mahalliy resurslardan samarali foydalanish hamda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish ko'p jihatdan investitsiya resurslarining yetarli hajmda jalb etilishi va ularning ustuvor yo'nalishlarga samarali yo'naltirilishiga bog'liq. Investitsiyalar nafaqat ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, balki zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, innovatsion faoliyatni rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish va hududlarning iqtisodiy tarkibini diversifikatsiya qilishda ham muhim omil hisoblanadi.

Mazkur jarayonda investitsiya muhiti investitsiya mexanizmini harakatga keltiruvchi asosiy shartlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Chunki investorlarning muayyan hudud yoki tarmoqqa kapital kiritish bo'yicha qarori, avvalo, ushbu hududda shakllangan iqtisodiy, huquqiy va institutsional sharoitlarning jozibadorligi bilan belgilanadi. Investorlar uchun yaratilgan huquqiy kafolatlar, davlat boshqaruvi va institutsional tizimlarning barqarorligi, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari, soliq va bojxona imtiyozlari, muhandislik-kommunikatsiya hamda transport infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi, shuningdek, tashkiliy va ma'muriy jarayonlarning soddaligi hududning investitsiyaviy jozibadorligini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi.

Investitsiya muhitini qulaylashtirish faqat investorlar uchun soliq yoki bojxona imtiyozlarini taqdim etish bilan cheklanmaydi. Mazkur jarayon investorlarning qonuniy manfaatlarini himoya qilish, xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, investitsiyalardan olingan daromadlarni erkin tasarruf etish, mablag'larni xorijga o'tkazish va repatriatsiya qilish imkoniyatlarini yaratish, investitsiya shart-sharoitlari yomonlashgan holatlarda stabilizatsiya kafolatini qo'llash hamda ma'muriy tartib-taomillarni soddalashtirishni ham qamrab oladi.

Shuningdek, investitsiya muhitining samaradorligi investitsiya loyihalarini ishlab chiqish, tanlash, moliyalashtirish va monitoring qilish tizimining sifati bilan belgilanadi. Investitsiya takliflari bo'yicha marketing tadqiqotlarining yetarli darajada olib borilmasligi, loyiha tashabbuskorlarining muqobil moliyalashtirish vositalaridan foydalanish imkoniyatlari cheklanganligi va bank monitoringining ayrim hollarda ortiqcha ma'muriy bosimga aylanishi investitsiya loyihalarining amalga oshirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Hududiy investitsiya mexanizmining samarali ishlashi sanoat va moliyaviy kapitalning o'zaro integratsiyasiga ham bog'liq. Sanoat korxonalarining modernizatsiya, texnologik yangilanish, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish ehtiyojlari uzoq muddatli moliyaviy resurslar bilan ta'minlanmasa, investitsiya mexanizmi to'liq harakatga kelmaydi.

Adabiyotlar sharhi

Investitsiya muhiti va investitsiya mexanizmlarini rivojlantirish masalalari ko‘plab iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. J.M. Keynes investitsiyalarni iqtisodiy o‘rish va bandlikning muhim omili sifatida baholagan bo‘lsa, J. Schumpeter ularning innovatsiyalar va texnologik yangilanishdagi rolini asoslab bergan [1; 2]. D. North investitsiya faolligi mulk huquqlarining himoyalanganligi, qonunchilik barqarorligi va institutlar samaradorligiga bog‘liqligini ta’kidlagan [3]. M. Porter esa hududlarning investitsion jozibadorligini infratuzilma, raqobat muhiti, ishlab chiqarish omillari va bozor salohiyati bilan izohlagan [4].

J. Stiglitz va A. Weiss kredit bozoridagi axborotlar nomutanosibligi hamda yuqori foiz stavkalari investitsiya loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklashini ko‘rsatgan [5]. Jahon banki va OECD tadqiqotlarida esa investorlar huquqlarini himoya qilish, ma’muriy tartib-taomillarni soddalashtirish va moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish investitsiya muhitini yaxshilashning asosiy shartlari sifatida qayd etilgan [6; 7].

Mavjud tadqiqotlarda investitsiya muhiti va investitsion kreditlash masalalari keng yoritilgan bo‘lsa-da, ularning hududiy investitsiya mexanizmi hamda moliyalashtirish manbalari tarkibiga ta’sirini o‘zaro bog‘liq holda baholash yetarli darajada tadqiq etilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasining investitsiya faoliyatiga oid qonunchilik hujjatlari, investitsiyalar va investitsiya faoliyatini tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy hujjatlar, Namangan viloyatida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar bo‘yicha 2020–2025-yillarga tegishli statistik ma’lumotlar hamda investitsiya va kreditlash jarayonlariga oid ilmiy manbalar tashkil etdi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, mantiqiy tahlil, ilmiy abstraksiyalash, statistik guruhlash, dinamik qatorlar tahlili, qiyosiy tahlil, tarkibiy tahlil va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Investitsion kreditlash mexanizmini baholashda kredit resurslarining qiymati, kredit muddati, loyiha pul oqimlari, investitsiya loyihasining rentabelligi, garov ta’minoti, tarmoq istiqbollari, loyiha tavakkalchiligi va hududiy ustuvorliklar asosiy mezonlar sifatida qabul qilindi.

Natijalar va muhokama.

O‘zbekistonda investitsiya faoliyatini tartibga solish tizimi investorlarning teng huquqliligini ta’minlash, investitsiya faoliyatini erkin amalga oshirish, investitsiyalardan olingan daromadlarni reinvestitsiya qilish yoki boshqa maqsadlarda ishlatish hamda qonunchilikda belgilangan tartibda mablag‘larni erkin o‘tkazish tamoyillariga asoslanadi.

Investitsiya muhiti qulayligini ta’minlovchi asosiy institutsional elementlar quyidagilardan iborat:

- investorlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish;
- xususiy mulk daxlsizligini ta’minlash;
- davlat organlarining investitsiya faoliyatiga asossiz aralashuviga yo‘l qo‘ymaslik;
- daromadlarni reinvestitsiya qilish va erkin tasarruf etish;
- mablag‘larni konvertatsiya qilish va repatriatsiya qilish imkoniyatlarini ta’minlash;
- investitsiya sharoitlari yomonlashganda qonunchilikda nazarda tutilgan kafolatlarni qo‘llash;
- davlat xizmatlarini raqamlashtirish va ma’muriy tartib-taomillarni soddalashtirish;
- investitsiya loyihalarini tanlash va monitoring qilishning shaffof mexanizmlarini joriy etish.

Biroq huquqiy kafolatlarning mavjudligi o‘z-o‘zidan investitsiya faolligining yuqori darajasini ta’minlamaydi. Investorlarning qarorlariga hududiy infratuzilmaning holati, energiya va transport ta’minoti, malakali mehnat resurslarining mavjudligi, mahalliy bozor sig‘imi, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari hamda davlat boshqaruvi organlari faoliyatining sifati ham ta’sir ko‘rsatadi.

Namangan viloyatida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning moliyalashtirish manbalari bo'yicha tarkibi 1-jadvalda keltirilgan [9;10].

1-jadval

Namangan viloyatida asosiy kapitalga investitsiyalarning moliyalashtirish manbalari bo'yicha tarkibi, mlrd so'm¹³

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Asosiy kapitalga investitsiyalar jami	11982,5	13302,4	14348,2	20734,5	53340,5	61125,3
Markazlashgan investitsiyalar	1511,4	1914,3	1696,2	1307,6	1692,7	3378,4
Markazlashmagan investitsiyalar	10471,1	11388,1	12652,0	19426,9	51647,8	57746,9
Korxona mablag'lari	2929,5	3337,2	2842,7	4507,0	4991,7	5012,3
Aholi mablag'lari	1592,0	2161,0	2345,3	2713,9	2942,1	3484,1
Korxona va aholi mablag'lari jami	4521,5	5498,2	5188,0	7220,9	7933,8	8496,4
Tijorat banklari kreditlari va boshqa qarz mablag'lari	2925,4	2202,0	3215,0	2626,6	400,7	489,0
To'g'ridan-to'g'ri va boshqa xorijiy investitsiyalar hamda kreditlar	3024,2	3687,9	4248,9	9579,4	43313,3	48794,6
Respublika budjeti mablag'lari	627,1	1015,5	868,5	449,6	1046,3	1833,8
O'zR kafolati ostidagi xorijiy kreditlar	770,8	652,0	670,1	783,8	645,9	1544,6

Jadval ma'lumotlariga ko'ra, Namangan viloyatida asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 2020-yildagi 11 982,5 mlrd so'mdan 2025-yilda 61 125,3 mlrd so'mga yetgan. Natijada investitsiyalar hajmi 5,1 baravarga yoki 410,1 foizga oshgan. Mazkur davrdagi o'rtacha yillik nominal o'sish sur'ati taxminan 38,5 foizni tashkil etgan.

Markazlashmagan investitsiyalar hajmi 2020-yildagi 10 471,1 mlrd so'mdan 2025-yilda 57 746,9 mlrd so'mga ko'paygan. Ularning jami investitsiyalardagi ulushi 2025-yilda 94,5 foizni tashkil qilgan. Markazlashgan investitsiyalar ulushi esa 5,5 foizga teng bo'lgan. Bu hududdagi investitsiya jarayonlarida bozor tamoyillari, xususiylashib tashabbus va jalb qilingan moliyaviy resurslarning ustunligini ko'rsatadi.

Korxona va aholi mablag'lari hajmi 2020-yildagi 4 521,5 mlrd so'mdan 2025-yilda 8 496,4 mlrd so'mga oshgan. Biroq ularning jami investitsiyalardagi ulushi 2020-yildagi 37,7 foizdan 2025-yilda 13,9 foizgacha pasaygan. Demak, ichki mablag'larning mutlaq hajmi oshgan bo'lsa-da, jami investitsiyalar tarkibidagi nisbiy ahamiyati kamaygan [10].

Tijorat banklari kreditlari va boshqa qarz mablag'lari 2020-yilda 2 925,4 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilda ushbu ko'rsatkich 489,0 mlrd so'mgacha kamaygan. Uning jami investitsiyalardagi ulushi 24,4 foizdan 0,8 foizgacha qisqargan. Ushbu holat hududdagi investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda mahalliy tijorat banklarining uzoq muddatli kredit resurslari yetarli darajada faol ishtirok etmayotganini anglatadi.

To'g'ridan-to'g'ri va boshqa xorijiy investitsiyalar hamda kreditlar hajmi 2020-yildagi 3 024,2 mlrd so'mdan 2025-yilda 48 794,6 mlrd so'mga yetgan. Mazkur manbaning jami investitsiyalardagi ulushi 2020-yildagi 25,2 foizdan 2025-yilda 79,8 foizgacha oshgan [10].

Natijada Namangan viloyatida hududiy investitsiya mexanizmi ichki resurslarni safarbar etishga asoslangan modeldan jalb qilingan va xorijiy kapital ishtiroki ustun bo'lgan modelga o'tmoqda. Bunday o'zgarish hududga yirik investitsiya loyihalarini jalb etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, tashqi moliyalashtirish manbalariga yuqori darajada bog'lanish valyuta, foiz, tashqi qarz va kapital oqimlarining barqarorligi bilan bog'liq tavakkalchiliklarni kuchaytirishi mumkin.

Investitsiya mexanizmining samarali ishlashi moliyaviy resurslarning real sektor ehtiyojlariga muvofiq yo'naltirilishini talab qiladi. Sanoat korxonalarining texnologik modernizatsiya, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar

¹³ Namangan viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

ishlab chiqarish bo'yicha loyihalari katta boshlang'ich xarajatlar hamda uzoq muddatli qoplash davri bilan tavsiflanadi.

Shunga ko'ra, sanoat kapitali bilan moliyaviy kapital integratsiyasini ta'minlash quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

- tijorat banklarining uzoq muddatli resurs bazasini kengaytirish;
- investitsiya banklari va taraqqiyot institutlari faoliyatini rivojlantirish;
- bank kreditlari bilan bir qatorda obligatsiyalar va boshqa qarz instrumentlaridan foydalanish;
- moliyaviy lizing va faktoring xizmatlarini rivojlantirish;
- investitsiya fondlari, sug'urta tashkilotlari va boshqa institutsional investorlar mablag'larini real sektorga jalb etish;
- davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan keng foydalanish;
- investitsiya loyihalarini sindikatlashgan kreditlash amaliyotini rivojlantirish;
- hududiy investitsiya platformalari va loyiha ofislarini tashkil etish.

Investitsiya mexanizmini moliyalashtirish xususiyatiga ko'ra ikki asosiy modelga ajratish mumkin.

Birinchi model – ichki resurslarni safarbar etishga asoslangan investitsiya mexanizmi. Ushbu modelda korxonalar o'z foydasi, amortizatsiya ajratmalari, ta'sischi mablag'lari va aholi jamg'armalari hisobidan investitsiya loyihalarini moliyalashtiradi. Mazkur model korxonaning moliyaviy mustaqilligini oshiradi, biroq yirik modernizatsiya loyihalarini amalga oshirish uchun uning imkoniyatlari cheklangan bo'lishi mumkin.

Ikkinchi model – tashqi resurslarni jalb etishga asoslangan investitsiya mexanizmi. Bunda bank kreditlari, xorijiy investitsiyalar, xalqaro moliya institutlari mablag'lari, obligatsiyalar, lizing va boshqa moliyaviy vositalar orqali investitsiya resurslari jalb etiladi. Ushbu model yirik loyihalarni amalga oshirish imkoniyatini oshiradi, biroq qarz yuki, valyuta tavakkalchiligi va moliyaviy barqarorlik bilan bog'liq talablarni kuchaytiradi.

Namangan viloyatida kuzatilayotgan tarkibiy o'zgarishlar ikkinchi modelning ustunlik qilayotganini ko'rsatadi. Shu sababli tashqi resurslarni jalb qilish bilan bir vaqtda mahalliy korxonalar va banklarning investitsiya jarayonidagi ishtirokini ham kengaytirish zarur.

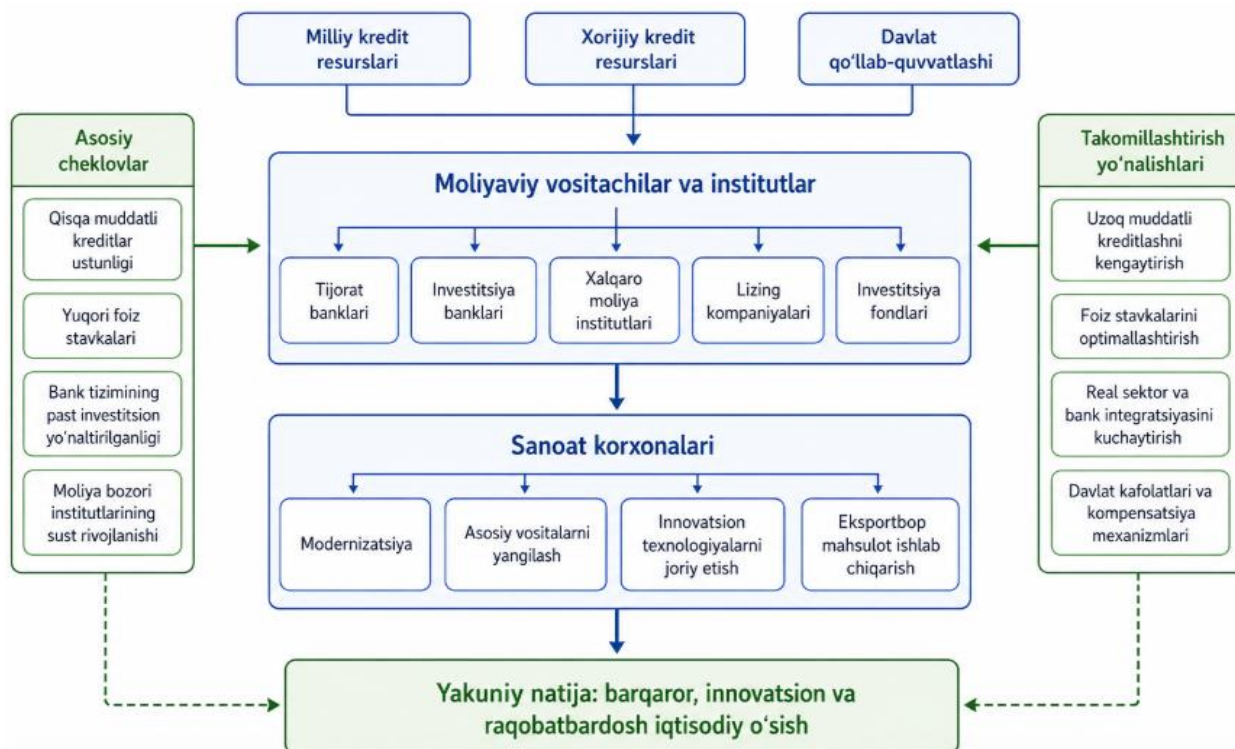
Investitsion kreditlash oddiy aylanma mablag'larni moliyalashtirishdan mazmunan farq qiladi. Investitsiya loyihalari katta boshlang'ich xarajat, uzoq muddatli qaytim davri va nisbatan yuqori tavakkalchilik bilan tavsiflanadi. Shuning uchun investitsion kreditlarni baholashda faqat qarz oluvchining mavjud moliyaviy holati yoki garov ta'minotiga tayanish yetarli emas.

Investitsion kreditlash bo'yicha qaror qabul qilishda quyidagi mezonlarni kompleks baholash lozim:

- loyiha doirasida shakllanadigan pul oqimlari;
- sof joriy qiymat va ichki rentabellik darajasi;
- investitsiyalarning qoplanish muddati;
- kredit mablag'larining qiymati;
- mahsulotga bo'lgan bozor talabi;
- loyiha tashabbuskorining moliyaviy barqarorligi;
- garov va sug'urta ta'minoti;
- texnologik, valyuta, foiz va bozor tavakkalchiliklari;
- loyiha hududiy va tarmoq ustuvorliklariga muvofiqligi;
- yaratiladigan ish o'rinlari va budjet samaradorligi.

Sanoat korxonalarini investitsion kreditlashning institutsional mexanizmi bank muassasalari, milliy va xorijiy kredit resurslari, davlat kafolatlari, moliyaviy lizing kompaniyalari, investitsiya banklari, sug'urta tashkilotlari hamda boshqa moliyaviy vositachilar o'rtasidagi aloqalarni qamrab oladi (1-rasm).

1-rasm. Sanoat korxonalarini investitsion kreditlashning institutsional mexanizmi¹⁴

Mazkur mexanizmning samaradorligi moliyaviy institutlarning sanoat korxonalari ehtiyojlariga moslashuvi, kredit resurslarining muddatlari va qiymati hamda investitsiya loyihalarining sifatli ekspertizasiga bog'liq.

Kredit resurslarining qiymati sanoat korxonalarining real rentabellik darajasi bilan muvofiq bo'lishi kerak. Kredit stavkasi loyiha daromadligidan yuqori bo'lgan sharoitda investitsion kredit ishlab chiqarish kapitalining kengayishiga emas, balki qarz yukining oshishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun foiz stavkalarini maqbullashtirish, foiz xarajatlarining bir qismini kompensatsiya qilish, davlat kafolatlari va sug'urta mexanizmlarini qo'llash investitsion kreditlashni rag'batlantiruvchi vositalar sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari investitsiya muhitini qulaylashtirish hududiy investitsiya mexanizmini faollashtirishning zarur sharti ekanini ko'rsatmoqda. Biroq qulay huquqiy muhitning o'zi investitsiya mexanizmining samarali ishlashini to'liq ta'minlamaydi. Investitsiya oqimlarini real iqtisodiy natijalarga aylantirish uchun huquqiy kafolatlar moliyaviy resurslar, institutsional infratuzilma, malakali kadrlar va investitsiya loyihalarini boshqarish tizimi bilan uyg'unlashtirilishi lozim.

Namangan viloyatidagi tarkibiy o'zgarishlar hududga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish borasida sezilarli natijalarga erishilganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, 2025-yilda to'g'ridan-to'g'ri va boshqa xorijiy investitsiyalar hamda kreditlarning jami investitsiyalardagi ulushi qariyb 80 foizga yetgani moliyalashtirish manbalarining yuqori darajada konsentratsiyalashganini anglatadi.

Investitsiya manbalarining bunday tarkibi bir tomondan yirik sanoat va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatini kengaytiradi. Ikkinchi tomondan, tashqi kapital oqimlari kamaygan yoki moliyalashtirish shartlari yomonlashgan vaziyatda hududiy investitsiya faolligining pasayish xavfini yuzaga keltiradi. Shu sababli investitsiya mexanizmining barqarorligini ta'minlash uchun ichki va tashqi manbalar o'rtasida maqbul mutanosiblikni shakllantirish zarur.

Tijorat banklari kreditlarining jami investitsiyalardagi ulushi 0,8 foizgacha kamaygani alohida e'tibor talab qiladi. Ushbu holat bank tizimida uzoq muddatli va maqbul qiymatdagi resurslarning cheklanganligi, kredit tavakkalchiliklarining yuqoriligi, garov talablarining qattiqligi

¹⁴ Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib muallaf ishlanmasi

yoki xorijiy moliyalashtirish manbalarining keskin ko‘payishi bilan izohlanishi mumkin.

Banklarning investitsiya jarayonidagi ishtirokini faollashtirish uchun kreditlash yondashuvini garov qiymatiga asoslangan modeldan loyiha pul oqimlariga asoslangan modelga bosqichma-bosqich o‘tkazish maqsadga muvofiq. Bunda banklar loyiha tashabbuskorlarining joriy aktivlarini emas, balki investitsiya loyihasi natijasida kelajakda shakllanadigan pul oqimlarini asosiy qaytarish manbasi sifatida baholashi lozim.

Shuningdek, hududiy investitsiya mexanizmini rivojlantirishda lizing, faktoring va franchayzing kabi muqobil vositalarning imkoniyatlaridan yetarli darajada foydalanilmayapti. Lizing korxonalarga yirik boshlang‘ich xarajatlarsiz zamonaviy uskunalarni jalb qilish, faktoring debitorlik qarzlarni tezkor moliyaviy resurslarga aylantirish, franchayzing esa tayyor biznes modeli, texnologiya va savdo belgisidan foydalanish imkoniyatini beradi.

Olib borilgan tahlillar asosida hududiy investitsiya mexanizmini faollashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlar taklif etiladi:

1. Hududlarning investitsiya salohiyati va tavakkalchiliklarini ifodalovchi yagona raqamli investitsiya pasportlarini shakllantirish.
2. Investitsiya loyihalari bo‘yicha marketing tadqiqotlarini mustaqil professional tashkilotlar ishtirokida amalga oshirish.
3. Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyiha pul oqimlari asosida moliyalashtiruvchi maxsus bo‘linmalarni rivojlantirish.
4. Uzoq muddatli investitsion kreditlar bo‘yicha foiz xarajatlarining bir qismini davlat tomonidan kompensatsiya qilish mexanizmini takomillashtirish.
5. Yuqori iqtisodiy va ijtimoiy samaraga ega hududiy loyihalarga davlat kafolati va kafilliklarini tanlov asosida taqdim etish.
6. Lizing, faktoring, franchayzing, korporativ obligatsiyalar va sindikatlashgan kreditlash vositalaridan foydalanishni kengaytirish.
7. Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi loyihalarda mahalliy korxonalar bilan kooperatsiya va texnologiyalar transferi talablarini kuchaytirish.
8. Investitsiya loyihalarini monitoring qilishni jazolovchi nazoratdan maslahat va muammolarni tezkor hal etishga yo‘naltirilgan servis modeliga o‘tkazish.
9. Tashqi moliyalashtirish manbalariga bog‘liqlikni kamaytirish maqsadida aholi jamg‘armalari va institutsional investorlar mablag‘larini investitsiya jarayoniga jalb etish.
10. Hududiy investitsiya loyihalarining iqtisodiy, ijtimoiy, budget va ekologik samaradorligini kompleks baholash tizimini joriy etish.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqotlar asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, investitsiya muhiti hududiy investitsiya mexanizmini harakatga keltiruvchi asosiy shartlardan biri bo‘lib, uning sifati investitsiya oqimlarining hajmi, tarkibi, moliyalashtirish manbalari va hududiy taqsimotiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Investitsiya muhitini takomillashtirish soliq va bojxona imtiyozlaridan tashqari investorlar huquqlarini himoya qilish, mulk daxlsizligini ta‘minlash, daromadlarni repatriatsiya qilish, ma‘muriy tartib-taomillarni soddalashtirish va investitsion servislarni rivojlantirishni talab qiladi.

Ikkinchidan, Namangan viloyatida asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 2020–2025-yillarda 5,1 baravarga oshgan. Bu hududda investitsiya faolligi sezilarli ravishda kuchayganini ko‘rsatadi.

Uchinchidan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va boshqa xorijiy investitsiyalar hamda kreditlarning jami investitsiyalardagi ulushi 2025-yilda 79,8 foizga yetgan. Natijada hududiy investitsiya mexanizmi ichki resurslarga tayanuvchi modeldan tashqi va jalb qilingan kapital ishtiroki ustun bo‘lgan modelga o‘tmoqda.

To‘rtinchidan, korxona va aholi mablag‘larining mutlaq hajmi oshganiga qaramay, ularning jami investitsiyalardagi ulushi 13,9 foizgacha pasaygan. Tijorat banklari kreditlari va

boshqa qarz mablag‘larining ulushi esa 0,8 foizni tashkil etgan. Bu mahalliy moliya institutlarining investitsiya jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Beshinchidan, sanoat va moliyaviy kapital integratsiyasini ta‘minlash uchun uzoq muddatli kredit resurslarini kengaytirish, investitsiya banklari va taraqqiyot institutlarini rivojlantirish, lizing, faktoring, franchayzing, obligatsiyalar va sindikatlashgan kreditlash vositalaridan foydalanish zarur.

Oltinchidan, investitsion kreditlashda asosiy e‘tibor faqat garov ta‘minotiga emas, balki loyiha pul oqimlari, rentabellik darajasi, qoplanish muddati, tarmoq istiqbollari, hududiy ustuvorliklar va tavakkalchiliklarni kompleks baholashga qaratilishi lozim.

Umuman olganda, investitsiya muhitini qulaylashtirish investitsiya mexanizmini faollashtirishning zarur, biroq yakka holda yetarli bo‘lmagan shartidir. Hududiy investitsiya mexanizmining barqaror va samarali ishlashi huquqiy, moliyaviy, institutsional va tashkiliy vositalarning o‘zaro uyg‘unligi, moliyaviy va real sektorlar o‘rtasidagi mutanosiblik hamda hududiy xususiyatlarni hisobga oluvchi kompleks boshqaruv yondashuvini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 25-dekabr, O‘RQ–598-son.
2. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan, 1936.
3. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. Cambridge: Harvard University Press, 1934.
4. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
5. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
6. Stiglitz J.E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. 1981. Vol. 71. No. 3. P. 393–410.
7. World Bank. Investment Climate Assessments: An Integrated Approach. Washington, D.C.: World Bank.
8. OECD. Policy Framework for Investment. Paris: OECD Publishing.
9. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.
10. Namangan viloyati statistika boshqarmasining 2020–2025-yillarda asosiy kapitalga investitsiyalar bo‘yicha ma’lumotlari.

